

Дәріс №8

«Фирма және бизнес нысандарының теориясы»

Дәріс жоспары:

1. Фирма түсінігі
2. Фирма және нарық - ұйымның балама тәсілдері
3. Фирманың пайда болуының себептері
4. Фирманың тиімсіздік себептері
5. Фирманың негізгі активтерінің жіктелуі
6. Келісім-шарт-қызметті реттеудің негізі
7. Бизнесінің ұйымдастырушылық нысандары
8. Шағын, орта және ірі фирмалардың экономикадағы рөлі

Фирма түсінігі

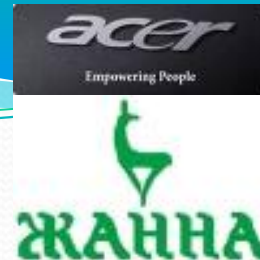
- Ерте кезеңде - кәсіпкердің құжатқа қол қоюының белгісі. Латынша: *firmare* (растаймын куәландырамын)
- Бүгінде әрбір кәсіпорын сауда тізілімінде тіркелген болуы тиіс.
- Тізілімдегі жазба фирманың өз сауда аты бар - кәсіпорынның дербес заңды тұлға екендігін білдіреді

Кәсіпорын мен фирма ұғымдарының айырмашылықтары

- Бірінші түсінік өндірістік сипатқа ие, ал екіншісінің заңды және коммерциялық мағынасы бар.
- *Кәсіпорын* - бұл өндірістік бірлік: тауарлар мен қызметтерді өндіру және таратудағы бір немесе бірнеше функцияларды орындайтын завод, фабрика, ферма, шахта, көтерме дүкен, қоймасы т. б.
- *Фирма* - бұл кәсіпкерлік құрылым, ол кәсіпорындарды басқарады және иелік етеді.

Фирмалық белгілердің үлгілері

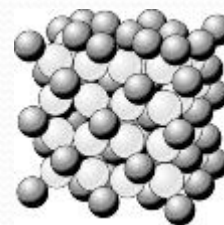

- **Дербес саудалық аты** – фирманың брендин білдіреді ("Boss", "Samsung", "LG", "Рахат")
- **Мазмұндық саудалық аты** фирмалардын пәндік мамандануын көрсетеді (мысалы, "АҚ "Қазмұнайгаз" АҚ, "Казахстан компаниясы")
- **Аралас нұсқа атауы**: нұсқау иесінің атын және өндіріс сипатын көрсетеді (мысалы, «Жанна сауда үйі»).

Фирманың негізгі құрылымы

- **Көлденең бірлестіктер** - бір функцияны орындайтын кәсіпорындар тобы.
- **Тік біріктіру** - кәсіпорындар тобы, мұнда әрбір белгілі қызмет немесе өндірістік процессінің бір сатысын атқарады.
- **Конгломераттар** - көптеген салаларда және әртүрлі нарықтарда жұмыс істейтін кәсіпорындар тобы.
- **Салалық бірлестіктер** - бірдей немесе біртекті өнім өндіретін кәсіпорындардың тобы.

Фирмаға теориялық көзқарастар? Компанияның үшін

а) Институционалдық тәсіл (Р. Коуз

"Фирманың табиғаты ", 1937 ж.)

- Орталық проблема – **фирманың пайда болу табиғаты түсініктемесі**, оның даму және құрып кету заңдылықтары.

б) Технологиялық (функционалды)

Микроэкономикалық процестерге неоклассикалық көзқарас базасында құрастырылған.

- Орталық мәселе – фирманың оңтайлы мөлшерін анықтау.

2. Фирма және нарық – ұйымдастырудың баламалы тәсілдері

Сипаттамасы	Нарықтық жүйе	Фирма
Ұйым түрі	Стихиялық тәртіп	Иерархия
Іс-қимылдардың келісу әдісі	Шарттық операциялар арқылы	Басқарма тапсырыстарына бағыну
Шешім қабылдау принципі	Субъектің шешімі дербес қабылданады	Шешімді басшы қабылдайды
Шешім қабылдауды тудыратын негіздер	Экономикалық мотивация	Басшының диктаты

Ұйымдастыру тәсілі ретінде фирманы таңдау себебі

- Мысалы, кәсіпорын иесі контрагенттің адалсыздығына тап болды. Онда мынадай балама бар:
 - заң фирмасымен шартқа отыру (нарықтық мәміле);
 - заңгерді өз компаниясына тұрақты жұмысқа шақыру, яғни оны иерархияға қосу.

Ол не таңдау керек?

Кәсіпкердің ұйым формаларын таңдау көрсеткіштері

- Трансакционды шығындардың құны
 - әр нұсқа үшін трансакционды шекті шығындардың шамаларын салыстыру арқылы анықталады.
- Трансакционды шығындар – мәмілелерді дайындауға, жасасуға және іске асыруға кеткен шығындар:
 - Потенциалды серіктестер туралы мәліметтер жинау
 - Келіссөздер жүргізу, келісім-шарт жасау
 - Меншік құқығын қорғау және ерекшелігі
 - Маркетинг және жарнама шығындардың комплексі

3. Фирманың пайда болу себептері

- **Трансакциондық шығындарды едәуір үнемдеу мүмкіндігі.** Фирма жекелеген трансакциялар сериясын бір ұзақ мерзімді келісім-шартпен ауыстырады.
- **Ақпаратты асимметриялық бөлуге байланысты болған белгісіздік.** Фирма өзгелікті жекелеген индивидтерден гөрі жасырын суасты тастарын анықтауда және сыртқы ортаға бейімделуде жоғары қабілетке ие (мамандарды жалға алу)
- Экономикалық агенттердің **оппортунистік мінез-кұлқы.** Фирманы сыртқы агенттерге қарағанда ішкі агенттерге әсер ету тетіктері көбірек (аттестациялау, аудиторлық тексеру, түгендеу, коучинг).

Қай жағдайда фирма тиімді?

Фирма ішіндегі трансакционные шығындар < Нарықтық трансакция шығындарына	Фирма Тиімді
Фирма ішіндегі трансакционные шығындар > Нарықтық трансакция шығындарына	Фирма тиімді емес

4. Фирманың көлемінің өскен кездегі тиімсіздік себептері

- *Басқаруды жоғалту.* Трансакциондық шығындар ұлғаюда, өйткені ірі фирманы басқару қиын болады.
- *Ақпараттың бұрмалануы.* Басқару деңгейінің саны өседі. Бюрократизация сыртқы сигналдар әсерін кештетеді.
- *Қызметкерлерді ынталандыру төмендейді.* Командамен жұмыс істей отырып, жақсы нәтижелерге қол жеткізу оңай, бірақ әрбір қызметкердің үлесін бағалау қиындық туғызады, «жұмыстан қашу» және ресурстарын тиімсіз пайдалануға әкеледі.
- *Қосымша шығыстар.* Мөлшердің өсуі қосымша шығыстарды талап етеді (есеп және есептілік)

Фирманың активтер деген не?

- **Актив** - бұл ақшалай бағалауы бар меншік объектісі
- **Активтердің түрлері**: физикалық (машиналар, жабдықтар), қаржы (акциялар, облигациялар және т. б.)

- материалдық емес (авторлық құқық, ноу хау және т. б.).

5. Фирманың негізгі активтеріні жіктелуі

- **Жалпы активтер** фирма және нарықпен бірдей бағаланады.
 - Мысалы, кең бейінді мамандар, фирмалардың ақша сияқты жалпы ресурстары.
- **Ерекше активтер** - олар, негізінен алғанда, ішкі пайдалану үшін арналған және фирмамен нарықтағы бағаланудан құны жоғары (осындай активтің фирманың ішіндегі балама құны оның сыртына қарағанда жоғары).
 - Мысалы, фирма үшін құрылған бағдарламалық қамтамасыз ету білетін бағдарламашы
- **Интерспецификалық активтер** - бірегей активтер, тек қана осы фирмаға бағалы активтер. Фирмадан тыс олар нарықтық бағалау таба алмас, өйткені басқа фирманың активтерінің бөлігі болып табылады.
 - Мысалы, фирманың беделі

6. Келісім-шарттар фирманың қызметін реттеудің негізі

- **Келісім-шарт** - екі жақтың құқықтары мен міндеттерін айқындайтын экономикалық агенттер арасындағы келісім.
- **Көрсеткіштері:**
 - экономикалық қатынастардың тұрақтылығы;
 - ақпараттық белгісіздік дәрежесі;
 - активтердің түрлері;
 - өз міндеттемелерін орындау кепілдігінің болуы (болмауы)

Фирманың келісім-шарттары түрлері

Келісім-шарттар		
Классикалық	Неоклассикалық	Карым-катынастық (Имплициттық)
Нарықтық тетігі	Үшінші жақ арқылы	Ұзақ мерзімді келісім-шарттар
Бір жолғы	Үнемі	Ұзақ мерзімді
Жоғары	Орта	Төмен
Төмен	Орта	Жоғары
Активтер жиынтығы	Ерекше активтер	Интер-спецификалық
Жазба	Жазба-ауызша	Бейресми келісім үстемірек
Сот	Сот, третейлік арбитр	Өзара уағдаластық

Фирманы қайда жатқызуға болады?

- Фирма - бұл ұзақ мерзімді қарым-қатынастардың интерспецификалық активтер туралы меншік иелері арасындағы келісім-шарттардың желі.
- Оның негізгі мақсаты белгісіздігі және агенттердің оппортунистік мінез-құлқы жағдайында трансакциялық шығындарды азайту деп саналады.

Ұйымдық нысанын таңдауы кәсіпорынның мөлшеріне байланысты

Ұйымдық нысан	Мөлшері
Жеке кәсіпорын	Кіші
Серіктестік (қауымдастық)	Орта
Акционерлік қоғам (корпорация)	Ірі

7. Бизнесінің негізгі ұйымдастырушылық нысандары

- Жеке кәсіпорын
- Серіктестік (қауымдастық)
- Акционерлік қоғам (корпорация)

Жеке фирма

Артықшылықтары:

- Күру және тіркеудің салыстырмалы жеңілдігі.
- Трансакциялық шығындардың деңгейі төмен, өйткені барлық шешімдерді иесі қабылдайды және шешімдерді келісуге фирманың қажеттілігі жоқ;
- Пайда түсіретін жұмыстар және инновацияларға күшті стимул, өйткені ол өзіне өзі қожайын және оның табысы кәсіпорын қызметіне тікелей байланысты
- Икемділік пен серпінділік

Кемшіліктері:

- Қызметінің шектеулі саласындағы тәуекелдің жиналуы
- Қаржы ресурстарының өз қаражатымен шектелуі .
- Басқарудың барлық функцияларын фирманың иесіне шоғырлануы
- Шексіз жеке жауапкершілік

Серіктестік (партнерство)

Серіктестік артықшылықтары:

- Құру және тіркеудің салыстырмалы қарапайымдылығы
- Басқарудағы мамандандыру жоғары дәрежесінде
- Бірнеше қатысушыларды серіктестікке бірлестіру оның қаржы ресурстарды кеңейтеді

Серіктестік кемшіліктері:

- Серіктестер арасындағы биліктің бөлуы келісілмеген саясатқа әкелуі мүмкін
- Оның қаржы ресурстары шектеулі болып қалады
- Серіктестік қызметінің ұзақтығын алдын ала болжау мүмкін емес
- Жауапты шектелмеген, әрбір серіктес, тек қана өз шешімдеріне ғана емес, кәсіпорынның басқа серіктестер сәтсіз шешімдеріне үшін жауап береді

Серіктестікті ұйымдастыру нысандары

Серіктестік нысандары	Жауапкершілік	
1. Толық серіктестік	• Толық жауапкершілік	
2. Жауапкершілігі шектеулі серіктестігі (ЖШС)	• Кәсіпорын капиталымен шектелген	
3. Аралас (коммандитті) – Толық қатысушылар – Салымшылар 	 • Толық жауапкершілік • Жауапкершілікті салым шамасымен шектеу	

Акционерлік қоғам (корпорация)

Артықшылықтары

- Үлкен және арзан қаржылық ресурстарға қол жеткізу
- Акционерлердің жауапкершілігі қосқан үлесі сомасымен шектеулі
- Өндіру ауқымдығы әсерін, мамандандыру және әртараптандыруды барынша толық пайдалану
- Басқарудағы кәсіби басқару пайдалану
- Иелері мен лауазымды адамдарға қарамастан өмір сүреді
- Басқаруда кәсіби басқаруды пайдалану

Кемшіліктер

- Кәсіпорынның жою және ұйымдастыруда жоғары шығындар
- Акционерлердің АҚ қызметін үшін әлсіз бақылау
- АҚ пайдасына қосарланған салық салу
- Менеджерлердің әрекетінен акционерлерге залал келу мүмкіндігі
- Жеке адамдардың айтарлықтай саяси билік алу мүмкіндігі.

Шағын, орта және ірі фирмалардың экономикадағы рөлі

Ірі фирмалар

Артықшылықтары

- Үлкен тұрақтылық.
- Шығындарды азайтудың үлкен мүмкіндіктері
- Ресурстардың ғылыми, өндірістік және қаржылық мүмкіндігінше шоғырлану үстемдігі бар.

Кемшіліктері

- Фирмалар басқарылуының төмен дәрежесі.
- Нарықтық өзгерістерге төмен жылдамдықпен ден қою.
- Қызметкерлердің өзін-өзі білдірудің шектеулі мүмкіндігі

Шағын және орта фирмалар

Артықшылықтары

- Нарықтың конъюнктурасына икемді әрекет ету тұтынушылардың үнемі өзгеріп отыратын сұраныстарын ескере отырып.
- Кәсіпкердің өзін-өзі іске асыруға мүмкіндік береді.
- Шағын фирмалар жаңалықтардың тәуекеліне оңай жүреді
- Шағын фирмалар еңбек нарығында елеулі рөлге ие және халықты жұмыспен қамтуға көмектеседі

Кемшіліктері

- Жеткілікті қаржы ресурстарының жоқтығы
- Бір нарыққа қатты тәуелді болу
- Өндіріс көлемінде үнемдеудің болмауы

Қорытындылар

- Экономикадағы ірі және шағын фирмалар қажет болуы керек .
- Олардың арасында кооперация болу қажет.
- Ірі компаниялар халықтың негізгі қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағдарлануға тиіс, ал ұсақ фирмалар - ерекше қажеттіліктерге. Өйткені сондай жерде ірі фирмалар шағын көлемі болғаннан кейін өз артықшылықтарын жоғалтады